

Svidró Ibolya: Kulturális állapotfelmérés a közművelődési intézményrendszerben [1]

[1] Tanulmányunk a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományok Intézet Művelődéstudományi és Humán Tanulmányok Tanszék andragógia mesterszakára készült „Kulturális állapotfelmérés a közművelődési intézményrendszerben” című diplomadolgozat alapján készült.

Bevezető

Közművelődésben dolgozó szakemberként elengedhetetlenül fontosnak találjuk a közösségek létrejöttének és működésének vizsgálatát, hiszen a közösségi lét nem csupán a közművelődési intézményrendszer központi célcsoportját és fő fókuszát képezik, hanem egy alapvető emberi igényt is jelentenek. A téma fontossága kiemelt, hiszen a hazai közművelődési rendszer egyedülállónak mondható, ehhez hasonlóra a nemzetközi szintén nagyon kevés példát találhatunk. A helyi közösségi kulturális tevékenység természetesen valamilyen formában mindenütt jelen van, viszont jellemzően olyan területekbe ágyazódva, mint a szociális ellátás rendszere, a különböző művészetek, vagy a felnőttképzés területe, nem jelentkezik önálló szakmaterületként.

Jelen tanulmány témájának meghatározása során megkerülhetetlennek éreztük a közművelődési intézmények működését alapjaiban meghatározó 1997. évi CXL. törvényt is, mely törvény módosítását 2017-ben fogadta el az országgyűlés, és ami a legkisebb települések intézményei számára is kötelező feladatként jelöli meg a művelődő közösségek létrejöttének támogatását. Érzékelhető tehát, hogy mind a szakmai, mind a szakma jogszabályi oldaláról elengedhetetlen a közösségekkel való foglalkozás. A közművelődési intézményrendszer pedig olyan országos kiterjedésű bázist jelent ennek a feladatnak a megvalósítása során, ami biztosítja mind a személyi, mind pedig a tárgyi feltételeket. Ezért is tartjuk lényegesnek a közművelődési szakma professzionalizálódása érdekében, hogy pontos képpel rendelkezünk a kulturális helyzetképről Magyarországon, valamint a kulturális intézményrendszer egészéről, ugyanis kizárólag erre alapozva dolgozhatók ki és valósíthatók meg olyan fejlesztési folyamatok, melyek közvetett formában a teljes lakosság életére hatást gyakorolhatnak és segíthetnek egy magasabb

életminőség megélésében.

A közművelődés története

A felnőttek tanulása, művelődése szinte egyidős az emberiséggel. Az ember állandóan változik, a fejlődés indukálta folyamatos tanulás és művelődés elengedhetetlen része volt egykoron és ma is.

A reformációig a tudatos művelődés központja a katolikus egyház volt. A műveltség elterjesztésében azonban érdemes megemlítenünk a királyi udvarokat is. Az udvarokban elsajátított tudás révén a tudósok és az írnokok által indult hódító útjára a különböző társadalmi rétegek között a kultúra hálózatszerű terjedése. (Juhász 2016:17)

Az ezt követő korszakolás során érdemes megemlítenünk a Sári (2004:102) által felvázolt közművelődési intézményrendszer történelmi korszakait. A továbbiakban a közművelődés történetének bemutatása e felosztás szerint kerül bemutatásra.

1. Átmenet az agrártársadalomból az ipari társadalomba (feudalizmusból a polgári társadalomba) a XVIII. század utolsó harmadától a XX. század elejéig
2. Az intézményesült szervezetek korszaka (1920-1949)
3. A szocialista intézményrendszer és professzionalizmus korszaka (1949-1989)
4. Az 1989-től kezdődött rendszerváltás és új terméke: a művelődési otthonok negyedik generációja (Sári 2004:102)

A reformkor nagy változást hozott a közösségi formák megújulása terén. Érdemes megállnunk és kiemelnünk a Széchényi István által alapított kaszinót (Pesti Kaszinó néven 1827. június 14.). Széchényi angliai tartózkodása során ismerkedett meg az egyesületek, klubok társadalmi és művelődési jelentőségével.

A kaszinó mellett ebben az időszakban jöttek létre az olvasóegyletek, olvasóköri, társalgási egyletek, valamint 1841-ben a Bugát Pál nevéhez fűződő Természettudományi Társulat (mai Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, azaz a TIT) is, mely a mai napig működő civil szervezet. (Maróti 1998:125-126)

A művelődési otthonok második generációját 1920 és 1949 között az intézményesített szervezetek korszakaként találhatjuk a szakirodalomban. (Sári 2001:47) Az 1920-as évekbeli vidéki lakosság ismereteinek javítására az oktatásért és kultúráért felelős kormányzati szervek népfőiskolákat, valamint népházakat (kultúr vagy művelődési házakat) hoztak létre országszerte. A népházak adtak helyet a különféle szórakoztató rendezvényeknek, tudományos előadásoknak, rövid tanfolyamoknak is. Az első világháború idején létrejött az iskolán kívüli oktatásnak három fő típusa: a szabadoktatás, a népfőiskola, a szabadtanítás vagy szabadiskola. (Juhász 2016:33)

A harmadik nagy korszak a második világháború végétől a rendszerváltásig tart. A korszak veszteségeiként felszámolásra kerültek az egyesületek, népfőiskolák a nonprofit szektor, illetve elkezdődött az egyházi iskolák államosítása. Mindezen szervezetek tevékenységei egyetlen intézménnyé olvadtak össze, az úgynevezett szocialista művelődési otthonokká. A művelődési otthonok fő feladata a szocialista tudat megteremtése, a nép kultúrájának gazdagítása, fejlesztése, szórakoztatása. (Sári 2004:104) Juhász (2016:40-41) szerint „a népművelődést felváltó

közművelődés felülről bevezetett és irányított reform eredménye volt.”

1956-ban megindul a népművelési szakemberek egyetemi képzése Debrecenben Durkó Mátyás indítványozására, majd Maróti Andor irányításával Budapesten. (Juhász 2016:40) A közművelődési szakember főiskolai szak Szombathelyen jelenik meg, majd országosan tíz tanítóképzőben. (Durkó – Sári 1990)

A művelődési otthonok negyedik generációja a rendszerváltást követő korszak. Az állami és az önkormányzati közművelődési feladatokat a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény részletezi.

A törvény eredeti szövegezésének mellékletében találhatunk egy definíciót a közművelődési intézményekre: „a lakosság közösségi közművelődési tevékenységéhez erre a célra alapított, fenntartott, működtetett, megfelelő szakmai, személyi, infrastrukturális feltételekkel és alapító okirattal rendelkező költségvetési szerv vagy egyéb fenntartású intézmény”. (1997. évi CXL. törvény eredeti közlönyállapot)

A közművelődés tevékenység rendszere is átalakult. Míg az 1976. évi V. törvény általános jelleggel, erős politikai töltettel fogalmazta meg a közművelődési feladatokat, addig a 2017. évi LXVII. törvény módosításaként deklarálásra kerültek a közművelődési alapszolgáltatások. (2017. évi LXVII. törvény) A kulturális alapellátás célja, hogy mindenki számára elérhető kultúrát közvetítsen, egyéneket és közösségeket aktivizáljon. Települési szinten kerülhessen megfogalmazásra, milyen értékek, célok és fejlesztési irányok az elsődlegesek, helyben legyen lehetőség a közösségi élet fejlesztésére, mindehhez szakmai segítséget és állandó helyszínt ad a közművelődési szakma. (Kary et al. 2018:7)

A közművelődési alapszolgáltatások:

- a) „művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása;
- b) a közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése;
- c) az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása;
- d) a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése, feltételeinek biztosítása;
- e) az amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység feltételeinek biztosítása;
- f) a tehetséggondozás- és fejlesztés feltételeinek biztosítása;
- g) a kulturális alapú gazdaságfejlesztés” (1997. évi CXL. törvény 76.§ (3) bekezdés)

Az alapszolgáltatásokhoz rendelt szakmai tartalmakat a 20/2018. (VII.9.) a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről szóló EMMI rendelet foglalja össze. (Oszlanczi 2019:129)

Napjainkban a közművelődési szakma megújítása zajlik: a szakma új felsőoktatási szakokat indított, új intézménytípusok kerültek bevezetésre, tartalmi, személyi és infrastrukturális feltételek pontos meghatározásra kerültek, előírásra kerültek a különböző munkakörökhöz szükséges képzettségi

feltételek. A változások minden település életében új lehetőségeket teremt, szemléletbeli változásokat idéz elő. (Závogyán Magdolna et al.2019)

A közösségek létrejötte, a közösségfejlesztés

A közösségfejlesztés fogalmát Varga – Vercseg (1998:22) által használt fogalomként értelmezzük, mivel jelen tanulmányunk egy-egy település lakóközösségére irányul. A szerzők szerint „a közösségfejlesztés (community development)... elsősorban települések, szomszédságok (településrészek), kisebb térségek közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak, közösségeiknek és azok hálózatainak”.

A közösségfejlesztés szemléletében prioritásként jelentkezik a települések lakosságainak képessé tétele. A közösségfejlesztés a településeken a lakosság aktivizálásával indul, majd a problémák feltérképezése, átbeszélése, mindenki számára elérhetővé tétele következik. Fontos kiemelnünk, hogy ezen megoldásoknak helyi szinten kell megszületniük, a helyi közösségek aktív részvételével. (Varga – Vercseg 1998:22)

A közösségfejlesztés folyamatának lépéseit az alábbiakban egy rövid kivonatban mutatjuk be.

- Az első lépés a közösségszervező belépésének megtervezése, első puhatolózások, helyi erőforrások, aktorok feltérképezése.
- Ezt követően aktivizálni szükséges a közösséget, motiválni, lehatárolni a központi magot, akik a cselekvés mozgatórugói lesznek, feltárássra kerülnek a problémák.
- Beszélgetések kezdeményezése, feltérképezésre kerülnek a közös pontok, nézetek, elindul a nyilvánosság megszervezése, ezzel egyidőben a szakember kapcsolati hálója is bővül, a bevonódás mértéke is emelkedik, együttműködések jönnek létre.
- A következő pont a célok, és az ezek eléréséhez szükséges utak kitűzése, mérlegelés, közös döntés megerősítése, helyi erőforrásokra építő cselekvési terv létrehozása, az akciók elindítása.
- A közösen létrehozott terv felügyelése, figyelemmel követése, partnerségek megerősítése.
- A végrehajtást követően közös értékelés, önreflexió, tanulságok leszűrése, újabb tervek elkészítése, ezt követően a közösségfejlesztő szakember kilép a folyamatból. (Kleisz – Dóri 2018:31-32)

Kulturális állapotfelmérés a közművelődési intézményrendszerben

„Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás” címmel, EFOP-1.3.1-15-2016-00001 kódszámmal 2016 szeptemberében indult útjára a kulturális terület kiemelt projektje az Európai Unió támogatásával. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Oktatási és Módszertani Központ, az Országos Széchényi Könyvtár és az Nemzeti Művelődési Intézet konzorciumi együttműködésben valósította meg a fejlesztésbe bevont településeken a közösségi szerepvállalás növelésére, a települések önkormányzatai, kulturális intézményei és lakosai közötti kapcsolatok erősítésére irányuló projekttevékenységeket.

A közösségfejlesztési folyamatokat elindítani kívánó civil szervezetek, kulturális intézmények és munkatársaik, valamint az önkormányzatok jelentették a projekt közvetlen célcsoportját. Közvetett

célcsoportként megjelentek a közösségfejlesztési folyamatokat elindítani kívánó települések lakosai, közösségeik.

A felmérés a közvetlen célcsoportot ért hatásokat vizsgálta a beavatkozási helyszíneken. Az érintett településeken^[1] megvalósuló közösségfejlesztési folyamat eredményei véleményformálók (polgármesterek, kulturális intézmények vezetői, képviselő-testület tagjai és polgármesteri hivatal tisztviselői) segítségével került lekérdezésre, önkitöltős kérdőívek formájában. Összesen 360 településen zajlott a kutatás, átlagosan településenként hét fő került bele az adatbázisba. A kutatás három alkalma során 6.856 fő került bevonásra. (Ponyi – Kuthy-Megyesi – Sólyom 2019)

Jelen tanulmányban ezen kutatás legfontosabb eredményei kerülnek bemutatásra egy szűkebb elemzési egységben (a közművelődési intézményrendszert vizsgálva).

A kutatás elemzési egységei a közösségfejlesztői folyamatban érintett települések véleményformálói voltak. Az alanyokat az első adatfelvétel során véletlenszerűen kerültek kiválasztásra, a mintavétel a későbbiek során tovább bővült a hólabda módszer segítségével.

A 360 településen az első körben 2.476, a második körben 2.159, még a harmadik körben 2.221 személy került bele a mintába. Az online felületen képződő adatokból mind három kör eredményeként három SPSS formátumú adatbázis jött létre.

Az elemzés során az adatok feldolgozása a Power BI program segítségével készültek. A Power BI a Microsoft által ingyenesen letölthető szoftver, ami elsődlegesen az adatvezérelt cégvezetés elősegítésére jött létre.

Tanulmányunk végén a hipotézisek mentén összefoglalásra kerülnek a kutatási eredmények, valamint áttekintést adunk a közművelődés jövőképéről.

1. A törvényben meghatározott alapszolgáltatások bevezetését követően a települési véleményformálók inkább javulást érzékelnek a település kulturális életében.

A települések kulturális életét meghatározó 1997. évi CXL. törvényben deklarálásra kerültek a közművelődési alapszolgáltatások. A jogszabályban előírt, minden intézmény számára kötelező alapszolgáltatás a művelődő közösségek támogatása, mely a vizsgált települési véleményformálók véleménye szerint 81%-ban valósul meg, a szolgáltatás hatékonysága nagyon jó, (3,85 egy négy fokozatú skálán).

Összességében az adatok alapján az adatközlők 42%-a inkább javulást érzékel a település kulturális életében, 49%-uk nem érzékelt változást, 5%-uk pedig romlást érzelt e kérdésben.

A főiskolát végzettek körében tapasztaltunk magasabb pozitív véleményt, illetve a kulturális intézmények dolgozói is megerősítették ezt a tendenciát.

2. A helyi véleményformálók szerint a kulturális intézmények hatékonyan működnek.

Hipotézisünk igazolására vagy elvetésére három kérdést kell megvizsgálnunk a hatékonyság mérésére: a helyi közművelődési intézményrendszer működésének hatékonyságát, a helyi lakosok igényeire való reflektálást és a településen élő közösség összetartását.

Az adatok alapján a helyi lakosok igényeivel tisztában vannak a kulturális intézmények (74%), az elégedetlenek aránya csupán 1%. A kulturális intézmények működésének hatékonyságát is jónak értékelték a megkérdezettek (82%), 16%-uk szerint viszont nem működnek megfelelően, nincsenek tisztában a helyi lakosok igényeivel. A közösségeket inkább összetartónak vélték az adatközlők (53%), nem összetartónak pedig 20%.

A három kérdésre adott válasz szorosan összefügg, érdemes megfigyelnünk, hogy a helyi véleményformálók nézete szerint az összetartó közösséget a helyi lakosok igényeire reflektáló, hatékonyan működő közművelődési intézményrendszer eredményezi. Amennyiben ennek a háromszögnek bármely oldala eltolódik diszfunkcionalitás figyelhető meg a település kulturális életében.

Az eredmények ismeretében is látható, hogy a közművelődési intézményrendszer folyamatosan formálódik, ezt különösképpen a kulturális törvény (1997. évi CXL. törvény) 2017. évi módosításának hatályba lépése idézte elő, ezért is tartjuk lényegesnek kiemelni, áttekinteni a szakma jövőre irányuló törekvéseit is.

1. ábra: 5 kulcskihívás a kultúrában
(forrás: Juhász 2018:47)

Fontos megemlítenünk az öt kulcskihívást a kultúrában. Az Eurocities egy nemzetközi hálózattal rendelkező szervezet, amely Európa szerte, több, mint 140 város és 50 partnervárossal működik együtt. 2014 és 2020 közötti kulturális stratégiájukban öt fő fejlesztési területre hívják fel a figyelmet. Ezen öt tényező szorosan összefügg egymással, egymást támogatva jelennek meg, jelen tanulmányunkban a három legjelentősebbet emelnénk ki. A demográfiai adatokból látszódik, hogy

Magyarország népességének korcsoportonkénti arányai átalakulóban vannak az elmúlt 100 évben. Az elmúlt évszázad első felében még a 20 év alatti korcsoport tette ki a lakosság legnagyobb részét, ez az arány mára a felére csökkent, ellenben a 60 év feletti korcsoport megoszlása megduplázódott. Az iskolai végzettségek tekintetében is változás figyelhető meg a statisztikai adatok alapján. Az 1920-as években még a népesség közel 60% az általános iskola első évfolyamát sem végezte el, a 2000-as évek elejére ez a kategória szinte el is tűnt. A középfokú oktatás tömegesedését követően napjainkban már a lakosság 40% legalább érettségizett, és 25%-uk diplomával is rendelkezik. (Juhász 2018:48)

A harmadik jelentős változás a társadalmi átrendeződésben figyelhető meg. Juhász (2018:48) szerint „az igazán lényeges változás... az az Európa-szerte meghatározó jelenség, amely a lakosság területi (és egyben társadalmi) átrendeződésében látható: 70 év alatt mintegy „átfordult” a városok és a községek lakosságának arányszáma”. Az 1950-es években a lakosság közel 67%-a községekben élt, és 33% pedig városokban, addig mára harmadannyian élnek községekben, mint tették azt 70 éve. (Juhász 2018:47-49)

Véleményünk szerint fontos, hogy figyelmet szenteljünk két, napjainkban egyre inkább hangsúlyosan megjelenő kihívással, a digitális világ kiszélesedésével, illetve a hálózatosodással. Ezekkel az új kihívásokkal nap, mint nap szembesül a kulturális szektor, illetve az abban érintett szakemberek is.

Az összetartó közösségek mind egy-egy hálózatot alkotnak, fontosnak tartjuk röviden ismertetni ezeknek a hálózatoknak néhány jellemzőjét. A hálózatkutatás kapcsán elsők között Barabási Albert László fizikus juthat eszünkbe. Barabási és kutatócsoportja a véletlen kapcsolatokat vizsgálva arra a felfedezésre jutottak, hogy a természetesen fejlődő rendszerekben a központokhoz kapcsolódnak az újabb relációk, így létrehozva a hatványfüggvény eloszlást. A „hatványfüggvény” hálózat esetében a középponthoz kapcsolódva sok elem kapcsolódik (szokatlanul sok kapcsolatot eredményezve), azonban a pontok többsége csak pár kapcsolódási ponttal rendelkezik. A matematikai elmélet - kilépve saját kereteiből - számtalan tudományterületen használható eredményeket hozott. Korábban megoldhatatlannak tűnő kérdések váltak megoldhatóvá ennek az elméletnek a segítségével. Cohen (2002:24-29) szerint ez egy olyan felfedezés, ami hatást gyakorol mindennapi életünkre is, legyen az a sejtek felépítése, vagy akár a filmsztárok világa. A skálafüggetlen rendszer stabilitását megfigyelve azt vették észre, hogy a rendszert egy, sok kapcsolattal rendelkező központ tartja össze, még akkor is, ha a rendszer több eleme megsemmisül. Viszont, ha a központ kerül kiiktatásra, a rendszer széthullik. (Barabási 2002)

Meglátásunk szerint a digitális kihívásokkal szembesülve könnyen és gyorsan adaptálódó szakemberekre van szüksége a kulturális szektornak is. Mindezeknek kiváló alapot nyújt a már fentiekben említett 20/2018. évi EMMI rendelet a személyi feltételek pontos meghatározásával. A rendeletben foglaltakat elősegítendő megerősítésre kerültek a közművelődési szakterület alapszakja (közösségszervezés BA), valamint mesterszakja (kulturális mediáció MA, közösségi művelődés OMA).

További fejlesztések is előtérbe kerültek, melyet a 2. ábrán követhetünk nyomon. Az újítások középpontjába a képzések kerülnek, a szakmai közép- és felsőfokú képzésektől és továbbképzésektől a felsőfokú diplomát adó képzéseken át a szakterületen doktori fokozattal rendelkezők számának növelésig. Ezeknek a szakmaiságát azonban a kultúrával foglalkozó kutatások támogatása, ezen eredmények konferenciákon, illetve publikációkban való megjelentetése, és az eredmények szakkönyvtárban és szakmai gyűjteményben való gyűjtése, rendszerezése és közzé adása alapozza meg. Mindez pedig jelentős együttműködést, hálózatot igényel: csak az által valósulhat meg, ha a közművelődés szakmai szereplői, kutatói és oktatói hálózatot alkotnak, és együttesen dolgoznak a közművelődési szakma tudományos és társadalmi beágyazottságán, professzióvá válásán. Az elkövetkező évtizedek az eddigi együttműködésekre és eredményekre épülő fejlesztési folyamatokról szólhatnak a közművelődési professzió építői számára.

Felhasznált irodalom:

- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. (elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.tv>, letöltés

dátuma: 2020.03.18.)

- 1997. évi CXL. törvény eredeti közlönyállapot, 1. sz. melléklet o) pont) (elérhető: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.TV&pagenum=2>, letöltés dátuma: 2020.03.09.)
- 2017. évi LXVII. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról. (elérhető: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700067.TV> letöltés dátuma: 2020.03.08.)
- Barabási, Albert-László (2002): *Linked – How everything is connected to everything else and what it means for business, science, and everyday life*. New York, Plume Books.
- Cohen, D. (2002): *All the world's a net*. In: *New Scientist*, 24-29.p.
- Durkó Mátyás – Sári Mihály (1990): *A népművelés és a felnőttnevelés történeti fejlődésének vázlata*. In: Durkó Mátyás – Sári Mihály: *Bevezetés a közművelődéstudományi ismeretekbe*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Juhász Erika (2016): *A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon*. Debrecen, Csokonai Kiadó. 17-35. p.
- Juhász Erika (2018): *Kultúra és tőke: befektetés a közösségi művelődésbe*. In: *Szín*. 23. évf. 3. szám. 47-50. p. (elérhető: http://epa.oszk.hu/01300/01306/00152/pdf/EPA01306_szin_2018_3_47-50.pdf, letöltés dátuma: 2020.03.31.)
- Kary József et al. (2018): *Útmutató a közművelődési szakterület megújult jogszabályi környezetének alkalmazásához*. Budapest, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. 7. p.
- Kleisz Teréz – Dóri Éva (2018): *A közösségfejlesztés alapjai a közművelődésben*. [Tudástár a közösségi művelődésben sorozat II. kötet] Budapest, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. 22-36. p. (elérhető: <https://nmi.hu/wp-content/uploads/2019/02/Tud%C3%A1st%C3%A1r-II.-A-k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gfejleszt%C3%A9s-alapjai-a-k%C3%B6zm%C5%B1vel%C5%91d%C3%A9sben.pdf>, letöltés dátuma: 2020.03.19.)
- Maróti Andor (1998): *Fogalomváltás a magyar népművelés és felnőttoktatás történetében*. In: Uő – Rubovszky Kálmán – Sári Mihály (szerk.): *A magyar felnőttoktatás története*. [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 18. kötet] Budapest, Magyar Művelődési Intézet – Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke – Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszéke – Német Népiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája. 125-126.p.
- Oszlanczi Tímea (2019): *A közművelődés jogszabályi változásainak fő irányvonalai*. In: Virág Irén (szerk.) (2019): *Az Eszterházy Károly Egyetem tudományos közleményei – Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Acta Universitas, Sectio Paedagogica. Eger. 127-129. p. (elérhető: http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4631/1/125_133_Oszl%C3%A1nczi.pdf letöltés dátuma: 2020.03.08.)
- Ponyi László – Kuthy-Megyesi Judit – Sólyom Barbara (2019): *Települési közösségfejlesztési folyamatok vizsgálata Magyarországon*. Budapest, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ – NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. – Országos Széchényi Könyvtár – Könyvtári Intézet.
- Sári Mihály (2004): *A kultúra intézményrendszereinek történeti-funkcionális változásai*. Pécs, PTE FEEFI. 101-106. p.

- Varga A. Tamás– Vercseg Ilona (szerk.) (1998): *Közösségfejlesztés*. Budapest, Magyar Művelődési Intézet. 22-25. p.
- Závogyán Magdolna et al. (szerk.) (2019): *Útmutató II. a közművelődési feladatellátás dokumentumainak elkészítéséhez – Példatár*. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet.

[1] A TOP pályázatban nyertes települések közül 360 db került kiválasztásra a véletlen mintavételi eljárás keretében a www.random.org véletlenszám generátor segítségével.